

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА

БОДНАРУК ІРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 378.016:78

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПРАКТИКИ

.05
13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

00762084 (R)

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
Болгарський Анатолій Георгійович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова, професор кафедри методики
музичного виховання, співів та хорового диригування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, академік АПН України
Бондар Володимир Іванович,
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова,
директор Інституту педагогіки і психології;

кандидат педагогічних наук, доцент
Моїсєєва Маргарита Аркадіївна,
Житомирський державний університет імені І.Франка,
доцент кафедри музики з методикою викладання.

Провідна установа: Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця.

Захист відбудеться "7" лютого 2006 р. о 14³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "5" січня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М.Завадська

1

Мист.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Фундаментом нової парадигми освіти, що формується сьогодні в педагогічній науці, виступають гуманістичні ідеї, пов'язані з педагогікою співробітництва, забезпеченням сприятливих умов для самореалізації кожної особистості. Це вимагає особистісно зорієнтованого підходу до процесу підготовки майбутнього вчителя, пошуку таких педагогічних технологій, які максимально сприяли б формуванню соціально активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної педагогічної діяльності.

Така діяльність передбачає досконале володіння вчителем методикою викладання предмету. Тому особливо актуальною на даний час є проблема оптимізації методичної підготовки майбутнього вчителя музики, який засобами музичного мистецтва вирішує завдання естетичного виховання школярів. Найбільш ефективно поєднання теоретичного потенціалу методичної підготовки з його практичною реалізацією здійснюється в процесі педагогічної практики студентів. Вищезазначене зумовлює необхідність якісно нового підходу до проведення даної практики в умовах вищого навчального закладу.

Питання щодо організації практичної діяльності студентів в аспекті їх методичної підготовки досліджуються представниками різних наук. Зокрема, у ряді сучасних філософських праць визначається основний зміст понять "практика" та "діяльність", обґрунтовується їх взаємозв'язок, підкреслюється пізнавальний характер практичної діяльності (В.Я.Вильчинський, П.К.Гречко, М.С.Каган, Т.І.Ойзерман та ін.). Представники психологічної науки досліджують особливості практичної діяльності людей та конкретної особистості, структуру цієї діяльності, її основні характеристики (Б.Г.Ананьєв, Г.С.Костюк, О.М.Леонт'єв, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн та ін.). Ґрунтовне висвітлення загальних проблем, пов'язаних з підготовкою майбутніх фахівців до практичної діяльності містять праці відомих вчених у галузі вищої педагогічної освіти: А.М.Алексюка, С.І.Архангельського, В.І.Бондаря, І.А.Зязюна, Н.В.Кузьміної, О.Г.Мороза, М.І.Шкіля. Ряд досліджень присвячено вирішенню конкретних питань щодо організації педагогічної практики у вищій школі (О.О.Абдулліна, В.І.Журавльов, Н.М.Загряжкіна, В.П.Тарантей та ін.).

В музично-педагогічних дослідженнях Е.Б.Абдулліна, О.О.Апраксиної, Л.Г.Арчажникової, Л.В.Матвєєвої, І.М.Немикіної, Г.М.Падалки, О.Я.Ростовського, О.П.Щолокової та інших підкреслюється важливе значення педагогічної практики для забезпечення якісної методичної підготовки майбутнього вчителя музики. Систему методичної підготовки студентів науковці пов'язують з вирішенням багатьох проблем музичної педагогіки: поєднанням виконавського та методичного компонентів професійної підготовки студента (Л.М.Василенко, Н.Ф.Ғажим, М.А.Моїссєва), розвитком професійної активності

майбутнього вчителя музики (С.Х.Костянян), його професійного мислення (О.П.Кулиничович), самостійності (Р.Р.Джердimalісва), творчих якостей (Л.І.Бамбурова), професійних інтересів (В.Л.Яконюк) тощо. В ряді дисертаційних досліджень педагогічна практика розглядається в контексті формування педагогічної культури майбутнього фахівця (М.М.Букач), його професійно-педагогічної спрямованості (К.С.Тюрєбаєва), професійної адаптації (М.М.Булатова) та професійної орієнтації (Г.С.Кожевніков) майбутнього вчителя музики, розвитку його професійних інтересів (Г.В.Яковлева), творчих здібностей (Л.А.Ісаєва) та дослідницьких вмінь (Л.М.Пічугіна).

Проте, проблему не можна вважати достатньо розробленою, оскільки відсутні наукові праці, в яких би педагогічна практика досліджувалась як самостійний компонент у структурі методичної підготовки майбутнього вчителя музики. Разом з тим, аналіз стану професійної підготовки студентів дозволив виявити ряд певних суперечностей: між методико-теоретичною підготовкою майбутніх учителів музики і недостатнім рівнем володіння ними методичними освітніми компонентами у практичній діяльності; між потребою особистості в творчій самореалізації та недостатньою творчою спрямованістю методико-практичної діяльності студентів у процесі організації музично-виховної роботи з учнями. В зв'язку з цим, потребують уточнення та конкретизації деякі теоретичні аспекти методичної підготовки майбутнього вчителя музики; є необхідність вироблення критеріїв даної підготовки, визначення та апробації педагогічних умов, які забезпечують оптимізацію методичної підготовки студентів у вищому навчальному закладі.

Актуальність проблеми та необхідність її подальшої розробки зумовили вибір теми дисертації – “Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота входить до плану наукових досліджень кафедри методики музичного виховання, співів та хорового диригування Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова і складає частину наукового напрямку “Зміст, форми, методи фахової підготовки учителів музики”, а також до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри музики Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича і складає частину наукового напрямку “Розвиток української музичної культури і музичної освіти на Буковині” в аспекті оптимізації методичної підготовки майбутнього вчителя музики в процесі педагогічної практики.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова 27 лютого 2003 р., протокол №8 та узгоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні 25 березня 2003 р., протокол №3.

Об'єкт дослідження – процес педагогічної практики майбутніх учителів музики у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація педагогічних умов, що забезпечують оптимальний характер методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики.

Гіпотеза дослідження: методична підготовка майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики буде оптимальною за умов забезпечення методичної спрямованості викладання фахових дисциплін та організації методико-практичної діяльності студентів на основі актуалізації, закріплення й поглиблення методичних знань, умінь і навичок.

У відповідності з метою та гіпотезою було визначено такі завдання дослідження:

- науково обґрунтувати зміст і структуру методичної підготовки майбутнього вчителя музики;
- конкретизувати сутність педагогічної практики майбутніх учителів музики та з'ясувати її місце в системі методичної підготовки студентів;
- розробити критерії та встановити рівні методичної підготовки майбутнього педагога-музиканта;
- визначити комплекс педагогічних умов, спрямованих на оптимізацію методичної підготовки студентів у процесі педагогічної практики;
- перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов шляхом дослідно-експериментальної роботи.

Методологічну основу дослідження становили філософські положення про зв'язок теорії і практики в процесі діяльності, сутність мистецтва як специфічної форми суспільної свідомості; принципи системного підходу до пізнання педагогічних і мистецьких явищ; психолого-педагогічні теорії творчого розвитку особистості в процесі навчання.

Теоретичну основу дослідження склали: психолого-педагогічні концепції, що стосуються розвитку особистості в процесі діяльності (К.О.Альбуханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн), взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки майбутнього вчителя (А.М.Алексюк, С.І.Архангельський, В.І.Бондар, І.А.Зязюн, Н.В.Кузьміна, О.Г.Мороз); наукові праці з теорії оптимізації навчального процесу (Ю.К.Бабанський, В.І.Загвязинський, М.І.Махмутов, М.М.Поташник, М.Н.Скаткін, Н.Ф.Тализіна), організації педагогічної практики у вищій школі (О.О.Абдулліна, М.М.Букач, Л.А.Ісаєва, Г.С.Кожевніков, І.М.Найдонов, В.П.Тарантей, Г.В.Яковлева та ін.); дослідження про забезпечення цілісної професійної підготовки майбутніх педагогів-музикантів (Л.М.Масол,

В.І.Муцмахер, Г.М.Падалка, О.Я.Ростовський, О.П.Рудницька, О.П.Щолокова та ін.); праці, присвячені вирішенню проблеми методичної підготовки майбутнього вчителя музики (О.О.Апраксина, Л.Г.Арчажнікова, Р.Р.Джердімалієва, Л.В.Матвеева, І.М.Немикіна, В.Л.Яконюк та ін.).

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань та перевірки гіпотези були використані **методи теоретичного та емпіричного рівнів**.

До *першої групи* належали методи теоретичного аналізу філософської, психологічної, педагогічної, музикознавчої літератури, навчальної та інструктивно-методичної документації; порівняння та узагальнення отриманої інформації; вивчення педагогічного досвіду в галузі вищої педагогічної освіти. За допомогою цих методів було конкретизовано сутність педагогічної практики студентів; розкрито зміст і структуру, визначено критерії та показники методичної підготовки майбутнього вчителя музики; обґрунтовано систему педагогічних умов, що дозволяють оптимізувати методичну підготовку майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики.

Другу групу склали методи бесіди, анкетування, спостереження, експертних оцінок, самооцінювання; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний); статистичні та графічні методи обробки експериментальних даних. Ці методи дали можливість діагностувати рівні методичної підготовки майбутніх учителів музики, експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов оптимізації даної підготовки в процесі педагогічної практики, забезпечити достовірність результатів проведеної дослідно-експериментальної роботи.

Наукова новизна дослідження. *Вперше* науково обґрунтовано зміст і структуру методичної підготовки майбутнього вчителя музики; розроблено критерії, показники та рівні методичної підготовки майбутніх педагогів-музикантів; визначено педагогічні умови оптимізації методичної підготовки студентів у процесі педагогічної практики. *Конкретизовано* сутність педагогічної практики майбутніх учителів музики, визначено її місце в системі методичної підготовки студентів. *Подальшого розвитку* набули питання щодо вдосконалення методичного керівництва педагогічною практикою студентів у вищому навчальному закладі.

Теоретичне значення дослідження. Матеріали дисертації можуть слугувати теоретичною основою для подальшої розробки проблем методичної підготовки майбутніх учителів музики та можливостей її оптимізації, актуалізують необхідність пошуку нових змістових параметрів та організаційних засад педагогічної практики студентів.

Практичне значення дослідження полягає у створенні методики діагностики рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики, розробці методики оптимізації даної підготовки на основі виділених педагогічних умов.

Теоретичні висновки та експериментальні результати дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів при організації та проведенні педагогічної практики майбутніх учителів музики, розробці методичних рекомендацій для студентів, викладанні курсу методики музичного виховання, а також для вдосконалення методики викладання окремих фахових дисциплін.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г.Сковороди, Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка, Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича. Експериментальним дослідженням було охоплено 316 студентів.

Організація дослідження. Дослідження проводилось упродовж 3-х етапів.

На *першому* етапі (1999-2001 рр.) було здійснено аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, визначено методологічні та теоретичні основи дослідження, його об'єкт, предмет, мету, гіпотезу й основні завдання дослідницької роботи.

На *другому* етапі (2001-2003 рр.) визначено критерії методичної підготовки майбутніх учителів музики, апробовано методику діагностики її рівнів, теоретично обгрунтовано педагогічні умови оптимізації методичної підготовки студентів у процесі педагогічної практики, розроблено методику формульованої дослідно-експериментальної роботи.

На *третьому* етапі (2003-2005 рр.) проведено формульований експеримент, проаналізовано одержані результати, сформульовано висновки наукової роботи й оформлено текст дисертації.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обгрунтованістю вихідних положень, використанням сукупності методів, що відповідають меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки учасників експерименту, поєднанням кількісного та якісного опрацювання експериментальних даних.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідались на Міжнародних науково-практичних конференціях “Проблеми національного виховання в системі неперервної освіти” (м.Чернівці, 1999 р.), “Проблеми розвитку системи соціальної роботи та неперервної освіти в Україні та зарубіжжі” (м.Чернівці, 2002 р.); на Третій Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читаннях “Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти” (м.Ірпінь, 2005 р.); на Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Розвиток змісту освіти як історико-педагогічна проблема” (м.Чернівці, 2003 р.), “Психолого-педагогічні проблеми підвищення якості підготовки педагогічних кадрів у ВНЗ: стан,

проблеми, перспективи” (м.Чернівці, 2003 р.); на Всеукраїнській науково-методичній конференції “Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні” (м.Ніжин, 2004 р.). Результати виконаної роботи обговорювалися на засіданнях кафедри музики Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича, засіданнях кафедри методики музичного виховання, співів та хорового диригування Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.

Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено у навчально-виховну роботу зі студентами кафедри мистецьких дисциплін Переяслав-Хмельницького педагогічного університету імені Г.Сковороди (довідка № 541 від 25.10.05), кафедри музики Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича (довідка № 17-38/2273 від 27.10.05), музично-педагогічного факультету Дрогобицького державного педагогічного університету імені І.Франка (довідка № 696 від 17.06.05), Інституту мистецтв Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка №02-10/2051 від 24.10.05).

Публікації. Основні теоретичні положення та результати дослідження висвітлено у 12 одноосібних публікаціях автора, з яких 9 – у наукових фахових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (298 найменувань, із них 5 іноземною мовою), 12 додатків на 34 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 9 рисунків. Загальний обсяг дисертації – 260 сторінок (основний текст викладений на 185 сторінках).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання і методи дослідження; окреслено методологічні та теоретичні основи дисертації; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи; наведено відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У **першому розділі** – “ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ” – на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної та музикознавчої наукової літератури розроблено зміст і структуру методичної підготовки майбутнього вчителя музики, виділено систему критеріїв і показників для визначення її рівнів, конкретизовано сутність педагогічної практики студентів, теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов для забезпечення оптимального характеру методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження свідчить, що науковці приділяють велику увагу питанням щодо вивчення механізмів зв'язку між абстрактно-теоретичним і практичним аспектами діяльності особистості. Спираючись на положення філософських досліджень Г.С.Ареф'євої, В.Я.Вильчинського, П.К.Гречка, М.С.Кагана, Т.І.Ойзермана, Е.А.Симоняна та ін., психологічні та педагогічні праці О.О.Абдулліної, Б.Г.Ананьєва, С.І.Архангельського, І.А.Зяюна, Н.В.Кузьміної, О.М.Леонтьєва, Л.С.Нечепоренко, С.Л.Рубінштейна та ін., можна стверджувати, що процес засвоєння студентами знань та їх використання має глибоку особистісну зумовленість і визначається тим, в якій мірі майбутній фахівець усвідомлює свою професійну роль та стає активним суб'єктом педагогічної праці.

Педагогічна практика в умовах вищого навчального закладу, з одного боку, виступає як перевірка професійних якостей майбутнього вчителя, з другого боку, вона є найважливішим етапом формування педагогічних здібностей, прояву їх у самостійній педагогічній діяльності. При цьому студент-практикант виступає в різних функціональних позиціях: організатора навчально-виховної діяльності учнів та організатора власної діяльності, зміст якої є для нього особливим предметом усвідомлення, аналізу та оцінки.

Дослідження історичного аспекту розвитку і становлення організаційних засад педагогічної практики майбутніх учителів музики свідчить, що вона була і є одним із вирішальних факторів, які впливають на підвищення якості музично-педагогічної освіти в Україні. Саме завдяки аналізу процесу педагогічної практики та її результатів педагогіка вищої школи вирішує багато важливих проблем, пов'язаних із різними аспектами професійної підготовки майбутнього вчителя музики: формуванням його педагогічної культури, різноманітних умінь і навичок, розвитком професійного інтересу, творчої активності, професійною адаптацією тощо.

Аналіз наукових праць О.О.Апраксиної, Л.Г.Арчажникової, Л.І.Бамбурової, Н.Ф.Гажима, Р.Р.Джердімалієвої, О.П.Куликович, Л.В.Матвєєвої, І.М.Немикіної, В.Л.Яконюка та ін. дає підставу для визначення основних підходів стосовно дослідження процесу методичної підготовки майбутнього вчителя музики. Зокрема, методична підготовка розглядається як основа для налагодження взаємозв'язків між різними навчальними дисциплінами та педагогічною практикою; як засіб розвитку окремих складових професійної підготовки студента (професійної активності, професійного мислення, самостійності, творчих якостей тощо).

Методична підготовка майбутнього вчителя музики у дисертації трактується як навчальний процес, що забезпечує оволодіння студентами методами та прийомами музично-виховної роботи з учнями. Методична підготовка включає в себе комплекс суспільно-політичних, психолого-

педагогічних, фахових дисциплін, методикаму музичного виховання та педагогічну практику. Особливості такої підготовки зумовлюються специфікою уроку музики як уроку мистецтва, а також можливістю протягом усіх років навчання під час індивідуальних музичних занять здійснювати регулярний педагогічний вплив на студентів з метою озброєння їх комплексом знань, умінь і навичок методичного характеру.

В системі методичної підготовки найефективніше реалізуються основні напрямки педагогічної діяльності вчителя музики: конструктивний, виконавський, комунікативний, творчий, організаційний та дослідницький. Наукове осмислення даних напрямків дозволило встановити, що в змістовному плані методична підготовка майбутнього вчителя музики включає в себе не тільки сукупність методичних знань, умінь і навичок, а й сформованість професійно-значущих якостей особистості, таких як: музичність, любов до дитини, емпатія, артистизм, музично-педагогічна інтуїція, музичне мислення, динамізм особистості, емоційно-професійна усталеність тощо.

Методична підготовка студента здійснюється в процесі методико-практичної діяльності та є результатом її успішної реалізації. В зв'язку з цим, можна вважати, що дана діяльність визначає структуру методичної підготовки майбутнього вчителя музики, яка узагальнює *мотиваційний, операційний та творчий компоненти*.

Мотиваційний компонент відображує ставлення студента до методико-практичної діяльності, його волюву активність у бажанні постійно підвищувати рівень своєї методичної підготовки. Основою операційного компоненту виступає оволодіння студентом основними методами організації музичного виховання школярів в процесі власної педагогічної діяльності та шляхом вивчення передового педагогічного досвіду. Творчий компонент передбачає застосування в процесі урочної та позакласної роботи методів розвитку творчих здібностей учнів; володіння студентом навичками педагогічної імпровізації, композиційно-режисерськими вміннями, художньо-образною мовою, елементами акторської майстерності.

На основі виділення даних структурних компонентів була розроблена система критеріїв і показників для визначення рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики.

Мотиваційно-емоційний критерій відображував характер ставлення студентів до методико-практичної діяльності. Показниками даного критерію були: інтерес до професії вчителя музики; позитивне ставлення до педагогічної практики; бажання поглиблювати свої знання щодо методики викладання предмету, вдосконалювати набуті вміння і навички; задоволення результатами методико-практичної діяльності.

Конструктивно-пізнавальний критерій характеризував ступінь володіння студентами аналітичними та конструктивними вміннями. Він включав такі показники: вміння методично вірно планувати урочну та позакласну музично-виховну роботу з учнями на основі використання теоретичних знань з методики музичного виховання та психолого-педагогічних дисциплін; уміння проводити аналіз і самоаналіз результатів музично-виховної роботи.

Операційно-діяльний критерій характеризував наявність у студентів комплексу вмінь і навичок щодо організації та здійснення різних видів музичної діяльності учнів. Його показниками виступили: вміння досягати комплексності уроку, раціонально розподіляючи час за видами музичної діяльності учнів; навички виконавсько-вербальної інтерпретації музичних творів; навички проведення вокально-хорової роботи з учнями; володіння методикою вивчення музичної грамоти; володіння методикою організації музично-ритмічної діяльності учнів; уміння використовувати міжпредметні зв'язки в музично-естетичному вихованні школярів; уміння організовувати колективну та індивідуальну діяльність учнів, забезпечуючи особистісно зорієнтований підхід у процесі музично-виховної роботи.

Художньо-творчий критерій відображував міру творчої спрямованості методико-практичної діяльності студентів і охоплював такі показники: володіння методами організації творчої навчальної діяльності учнів; ступінь самостійності у виборі прийомів і методів музичного виховання школярів; володіння навичками педагогічної імпровізації в аспекті вільного використання різноманітних методів і прийомів роботи з учнями.

Оптимізація методичної підготовки студента в процесі педагогічної практики у дослідженні визначається як вибір найдоцільнішого варіанту організації та проведення даної практики, який забезпечить досягнення її максимальної ефективності та буде сприяти раціональності витрати часу студентами та керівниками практики на вирішення навчально-виховних завдань методичного характеру.

На основі вивчення наукової літератури з проблеми дослідження, розробки структури та критеріїв методичної підготовки майбутнього вчителя музики було теоретично обґрунтовано *комплекс педагогічних умов*, які можуть оптимізувати методичну підготовку студентів у процесі педагогічної практики: забезпечення методичної спрямованості викладання фахових дисциплін; формування у студентів позитивної мотивації до здійснення методико-практичної діяльності; актуалізацію в процесі педагогічної практики теоретичних знань студентів щодо методики проведення музично-виховної роботи з учнями; формування у студентів адекватної самооцінки рівня своєї методичної підготовки; активізацію самостійності та творчості студентів у період педагогічної практики;

використання різноманітних форм і методів роботи керівників практики на основі індивідуального та диференційованого підходу до студентів.

У другому розділі – “ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ОПТИМІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ” – викладено основний зміст констатувального та формувального експериментів, проаналізовано результати експериментальної роботи.

Мета констатувального експерименту полягала у з'ясуванні стану методичної підготовки майбутніх учителів музики. Діагностування респондентів здійснювалося у три етапи.

На *першому етапі* (під час лекційних і практичних занять студентів, складання ними акдемконцертів, заліків та іспитів із фахових дисциплін) шляхом аналізу навчальної документації, анкетування, інтерв'ю, бесід, педагогічного спостереження було виявлено недостатній ступінь методичної спрямованості викладання окремих фахових дисциплін, недостатній рівень розуміння студентами сутності якісної методичної підготовки.

Другий етап діагностування проводився на початку педагогічної практики і передбачав визначення та характеристику рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики на основі попередньо розроблених критеріїв.

Сформованість у респондентів основних показників мотиваційно-емоційного критерію методичної підготовки визначалася за допомогою анкетування, в ході якого вибір певного варіанту відповіді оцінювався нами в балах (від 1 до 3) і засвідчував низький, середній чи високий ступені сформованості кожного показника.

Дослідження ступеню сформованості основних показників конструктивно-пізнавального, операційно-діяльнісного та художньо-творчого критеріїв проводилося за допомогою методу компетентних суддів, у ролі яких виступали методисти та вчителі музики. Вони оцінювали результати діяльності студентів за спеціально розробленою шкалою, яка доповнювалася переліком основних характеристик щодо ступенів сформованості вищезазначених показників. Згідно з даною шкалою, високий ступінь сформованості показника оцінювався в 3 бали, середній – 2 бали, низький – 1 бал, відсутність сформованості показника – 0 балів.

Аналіз результатів другого етапу діагностування дав можливість виділити три рівні методичної підготовки майбутніх вчителів музики: *низький, середній та високий*.

До *низького* рівня було віднесено 22% студентів, які за різними показниками мотиваційно-емоційного, конструктивно-пізнавального, операційно-діяльнісного та художньо-творчого критеріїв методичної підготовки отримали в сумі від 1 до 16 балів. Діагностичними характеристиками даного рівня є відсутність інтересу до професії вчителя музики, байдуже або негативне

ставлення до педагогічної практики, незадоволеність результатами методико-практичної діяльності, відсутність потреби підвищити рівень своєї методичної підготовки, низький рівень теоретичних знань із методики музичного виховання, недостатня сформованість методичних умінь і навичок, невміння самостійно та творчо вирішувати навчально-виховні завдання методичного характеру.

Середній рівень був притаманний 47% респондентів, які за різними показниками всіх чотирьох критеріїв отримали в сумі від 17 до 32 балів. Студентам, які мають такий рівень методичної підготовки, характерне бажання насамперед вдосконалюватися у виконавському плані. Вони проявляють деякий інтерес до професії вчителя музики, позитивно ставляться до педагогічної практики, інколи незадоволені результатами своєї методико-практичної діяльності та відчують потребу підвищити рівень своєї методичної підготовки. Ці студенти володіють комплексом необхідних знань щодо змісту музично-педагогічної діяльності вчителя, але не завжди вміють самостійно й вірно вибрати відповідні прийоми та методи роботи, потребують деякої допомоги педагога при плануванні музичних занять. У них недостатньо сформовані окремі методичні вміння та навички, вирішення методичних завдань інколи має творчий характер.

Високий рівень методичної підготовки було виявлено у 31% студентів, які за показниками всіх критеріїв отримали в сумі від 33 до 48 балів. Ці студенти проявляють інтерес до професії вчителя музики, характеризуються позитивним ставленням до педагогічної практики, задоволенням результатами методико-практичної діяльності, бажанням постійно вдосконалювати методику викладання предмету. Вони мають глибокі знання щодо форм і методів музично-педагогічної діяльності, вільно застосовують їх у практичній роботі з учнями, вміють будувати навчально-виховний процес на засадах діалогового спілкування, керувати творчою діяльністю школярів, володіють навичками педагогічної імпровізації, проявляють ініціативу, самостійність і творчість у вирішенні завдань методичного характеру.

Третій етап експерименту передбачав діагностику зміни рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики та з'ясування її оптимального характеру в процесі педагогічної практики. З цією метою наприкінці практики було здійснено повторне анкетування студентів та їх оцінювання за допомогою методу компетентних суддів.

Кількісний порівняльний аналіз результатів другого та третього етапів констатувального експерименту засвідчив досить незначні зміни щодо підвищення рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики. Низький рівень методичної підготовки був зафіксований у 14% студентів, середній – у 48%, високий – у 38%. Водночас, особливу увагу привернула наявність тенденції до неадекватної (дещо завищеної) самооцінки студентами рівня своєї методичної підготовки. Повторне виявлення загального

індексу задоволеності студентів результатами методико-практичної діяльності засвідчило малу динаміку його зростання у майбутніх учителів музики. Це дозволило нам стверджувати, що застосування традиційної методики не забезпечує оптимального характеру методичної підготовки студентів у процесі педагогічної практики.

Результати констатувального експерименту дозволили виділити певні труднощі щодо окремих аспектів методико-практичної діяльності респондентів: проведення якісного аналізу музично-виховної роботи, організації ефективного спілкування з учнями, досягнення комплексності уроку музики, організації творчої навчальної діяльності школярів, забезпечення їх активності та учбової дисципліни на музичних заняттях.

Формувальна дослідно-експериментальна робота була спрямована на апробацію педагогічних умов оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики. Розроблена експериментальна методика включала в себе *три взаємопов'язані напрямки*, які були зумовлені сутністю мотиваційного, операційного та творчого компонентів методичної підготовки майбутнього вчителя музики й забезпечували формування інтересу майбутніх фахівців до методико-практичної діяльності; розвиток умінь і навичок здійснення даної діяльності, виявлення рефлексивного ставлення до її результатів; активізацію самостійності та творчих якостей студентів, стимулювання у них потреби в методичній творчості.

Дана методика реалізувалася як *наскрізна* (в процесі налагодження взаємозв'язку педагогічної практики з фаховими дисциплінами) та *цілісна* (в процесі вдосконалення методичного керівництва педагогічною практикою). Взаємозв'язок педагогічної практики з фаховими дисциплінами налагоджувався шляхом оволодіння студентами вмінням методичного аналізу музичних творів; виконання майбутніми педагогами-музикантами системи практичних завдань, побудованих на шкільному музичному матеріалі; застосування під час індивідуальних занять зі студентами методів моделювання та мікронавчання. Вдосконалення методичного керівництва педагогічною практикою забезпечувалося шляхом чіткого планування роботи вчителя музики та методиста; використання особистісно зорієнтованого підходу до студентів; урізноманітнення тематики та форм проведення методичних семінарів; розробки детальних планів-схем для проведення студентами якісного аналізу та самоаналізу музично-виховної роботи; залучення практикантів до виконання диференційованих методичних завдань із подальшим обговоренням результатів цієї роботи на індивідуальних і групових консультаціях.

Реалізація методики передбачала поступове ускладнення методико-практичної діяльності майбутніх учителів музики *за змістом* (від виконання невеликої кількості завдань, пов'язаних із проведенням практичної роботи з

учнями молодших класів, до вирішення більшої кількості завдань щодо організації музично-естетичного виховання учнів різного шкільного віку; від проведення гурткової музичної роботи з окремими учнями до керівництва ансамблями та різноманітними хоровими колективами школи) та *за характером* (від репродуктивної, яка передбачала допомогу вчителя чи методиста при виконанні студентами окремих методичних завдань, до репродуктивно-творчої, а пізніше – до самостійної творчої діяльності при вирішенні різноманітних завдань методичного характеру). Вищезазначене дало можливість забезпечити комплексний підхід до формування основних компонентів методичної підготовки майбутніх учителів музики.

Перевірка результативності проведеної дослідно-експериментальної роботи здійснювалася на основі діагностування та порівняльного аналізу рівнів методичної підготовки студентів експериментальної і контрольної груп (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка зміни рівнів методичної підготовки майбутніх учителів музики

Рівні методичної підготовки студентів	Групи студентів (у %)			
	На початку практики		Наприкінці практики	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	28	32	56	40
Середній	48	48	40	48
Низький	24	20	4	12

Результати свідчать, що після проведення формувального експерименту істотно зросла кількість студентів у експериментальній групі, які мають високий рівень методичної підготовки (збільшилась на 28%), що значно переважає аналогічні показники у контрольній групі (8%). Кількісний та якісний аналіз результатів експериментальної роботи переконливо свідчить про ефективність визначених педагогічних умов оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення проблеми оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики у вищому навчальному закладі, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній апробації педагогічних умов, які забезпечують оптимальний характер методичної підготовки студентів у процесі педагогічної практики. Результати проведеного дослідження дозволили зробити такі висновки.

1. Актуальність досліджуваної проблеми тісно пов'язана з реформуванням системи вищої освіти в нашій країні, з підвищенням вимог до рівня професійної підготовки майбутнього вчителя, який повинен досконало володіти методикою викладання свого предмету, забезпечувати особистісно зорієнтований підхід до процесу музично-естетичного виховання учнів, творчо мислити, мати не тільки глибокі теоретичні знання, але й добре володіти практичними вміннями та навичками.

2. Методична підготовка майбутнього вчителя музики у дисертації визначається як навчальний процес, що забезпечує оволодіння студентом методами та прийомами музично-виховної роботи з учнями. Доведено, що така підготовка передбачає наявність методичних знань, розвиток методичних умінь і навичок, сформованість професійно-значущих якостей особистості. В процесі дослідження розроблено структуру методичної підготовки майбутнього вчителя музики, яка включає в себе мотиваційний, операційний та творчий компоненти. Професійно-педагогічна спрямованість навчання, суттєво впливаючи на кожен із них, зумовлює результати методико-практичної діяльності та сприяє формуванню методичної самостійності майбутнього фахівця.

3. Педагогічна практика майбутніх учителів музики інтерпретується у дослідженні як особлива форма навчальної діяльності студентів, що спрямована на закріплення та поглиблення набутих суспільно-політичних, психолого-педагогічних, фахових і методичних знань, вдосконалення сформованих умінь і навичок з метою підготовки студентів до вирішення завдань музично-естетичного виховання школярів. Педагогічна практика майбутніх педагогів-музикантів розглядається в єдності різних видів роботи: урочної, позакласної, музично-гурткової, науково-дослідної; в сукупності взаємопов'язаних характеристик: мети, завдань, змісту, функцій, принципів організації практики. У процесі дослідження підтверджено, що педагогічна практика посідає одне з головних місць в системі методичної підготовки студентів, оскільки засвідчує реальний рівень засвоєння ними набутих знань, умінь і навичок, поглиблює й розвиває їх, виявляє педагогічні здібності та творчі якості майбутніх фахівців.

4. Критеріями методичної підготовки майбутніх учителів музики визначено: мотиваційно-емоційний, конструктивно-пізнавальний, операційно-діяльнісний та художньо-творчий. В результаті констатувального експерименту було виявлено три рівні методичної підготовки студентів: низький, середній, високий.

5. В дисертації теоретично обґрунтовано комплекс педагогічних умов, що дозволяють оптимізувати методичну підготовку майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики: забезпечення методичної спрямованості викладання фахових дисциплін; формування у студентів позитивної мотивації до здійснення методико-практичної діяльності; актуалізацію в процесі педагогічної практики теоретичних знань студентів щодо методики проведення музично-

виховної роботи з учнями; формування у студентів адекватної самооцінки рівня своєї методичної підготовки; активізацію самостійності та творчості студентів у період педагогічної практики; використання різноманітних форм і методів роботи керівників практики на основі індивідуального та диференційованого підходу до студентів.

6. На основі визначених педагогічних умов було розроблено експериментальну методiku їх впровадження. Вона передбачала поступове ускладнення методико-практичної діяльності майбутніх учителів музики за змістом і характером; включала в себе три взаємопов'язані напрямки, зумовлені сутністю мотиваційного, операційного та творчого компонентів методичної підготовки майбутнього вчителя музики. Дана методика реалізувалася в процесі вдосконалення методичного керівництва педагогічною практикою, налагодження її взаємозв'язку з фаховими дисциплінами, що сприяло актуалізації, закріпленню й поглибленню набутих студентами методичних знань, умінь і навичок.

7. Результати формувального експерименту дали можливість констатувати суттєве підвищення рівнів методичної підготовки у студентів експериментальної групи в порівнянні з контрольною. Це свідчить про ефективність апробованої методики, правомірність висунутої гіпотези, підтверджує необхідність врахування при організації педагогічної практики студентів комплексу виділених у дослідженні педагогічних умов, які дозволять оптимізувати процес методичної підготовки майбутнього вчителя музики.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Предметом наукового пошуку можуть стати питання, пов'язані з налагодженням тісного зв'язку між навчальними закладами з метою забезпечення наступності в роботі щодо методичної підготовки студентів. Подальшого розгляду вимагають також питання вивчення залежності впливу сформованості професійних якостей майбутніх учителів музики на підвищення рівня їх методичної підготовки, забезпечення оптимальної методичної підготовки студентів у процесі опанування ними різними дисциплінами навчального плану.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях автора:

1. Боднарук І.М. Взаємозв'язок музично-виконавських дисциплін під час педагогічної практики студентів // Науковий вісник Чернівецького університету (серія "Педагогіка та психологія"): Зб. наук. пр. – Вип. 43. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – С. 186-191.

2. Боднарук І.М. Методична підготовка майбутнього вчителя музики в системі університетської освіти // Науковий вісник Чернівецького університету (серія "Педагогіка та психологія"): Зб. наук. пр. – Вип. 99. – Чернівці: Рута, 2000. – С.23-26.

3. Боднарук І.М. Педагогічна практика в системі методичної підготовки майбутнього вчителя музики // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 128. – Чернівці: Рута, 2001. – С.35-40.

4. Боднарук І.М. Специфіка організації методико-практичної діяльності майбутнього вчителя музики // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 152. – Чернівці: Рута, 2002. – С.24-29.

5. Боднарук І.М. Оптимізація методичної підготовки майбутнього вчителя музики у вищому навчальному закладі // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 178. – Чернівці: Рута, 2003. – С.7-12.

6. Боднарук І.М. Основні напрямки вдосконалення методичного керівництва педагогічною практикою майбутніх вчителів музики у ВНЗ // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 186. – Чернівці: Рута, 2003. – С.3-10.

7. Боднарук І.М. Педагогічна діагностика рівня методичної підготовки майбутнього вчителя музики // Наукові записки Ніжинського державного університету імені М.Гоголя. – Серія “Психолого-педагогічні науки”. – Ніжин: НДУ, 2004. – №2. – С.140-144.

8. Боднарук І.М. Реалізація методичного аспекту підготовки майбутніх вчителів музики до професійної діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 248. – Чернівці: Рута, 2005. – С.28-34.

9. Боднарук І.М. Формування готовності майбутніх вчителів музики до здійснення методико-практичної діяльності // Науковий вісник Чернівецького університету (серія “Педагогіка та психологія”): Зб. наук. пр. – Вип. 256. – Чернівці: Рута, 2005. – С.14-23.

10. Боднарук І.М. Професійно-педагогічна спрямованість майбутнього вчителя музики в умовах розвитку національної освіти // Проблеми національного виховання в системі неперервної освіти: Матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції. – Чернівці: ЧДУ, 1999. – С.229-232.

11. Боднарук І.М. Педагогічна практика з музичного виховання: Методичні рекомендації. – Чернівці: ЧНУ, 2002. – 28 с.

12. Боднарук І.М. Музичне мистецтво як засіб національного виховання студентів у вищому навчальному закладі // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти: Матеріали третіх Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2005. – С.272-274.

Боднарук І.М. Педагогічні умови оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики в процесі педагогічної практики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2006.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення проблеми оптимізації методичної підготовки майбутніх вчителів музики у вищому навчальному закладі та обгрунтовано новий підхід до її вирішення в процесі педагогічної практики.

Конкретизовано сутність педагогічної практики, визначено її місце в системі методичної підготовки студентів. Розроблено структуру та критерії методичної підготовки майбутнього вчителя музики, визначено й апробовано комплекс педагогічних умов для забезпечення оптимального характеру методичної підготовки майбутніх учителів музики в процесі педагогічної практики.

Ключові слова: методична підготовка, педагогічна практика, методико-практична діяльність, педагогічні умови, оптимізація методичної підготовки.

Боднарук И.Н. Педагогические условия оптимизации методической подготовки будущих учителей музыки в процессе педагогической практики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 2006.

В диссертации дано теоретическое обобщение проблемы оптимизации методической подготовки будущих учителей музыки в высшем учебном заведении, обоснован новый подход к ее решению в процессе педагогической практики.

Педагогическая практика будущих учителей музыки рассматривается в единстве разных видов работы: урочной, внеклассной, музыкально-кружковой, научно-исследовательской; в совокупности взаимосвязанных характеристик: цели, задач, содержания, функций, принципов организации практики. Подтверждено, что педагогическая практика занимает одно из главных мест в системе методической подготовки студентов.

В ходе исследования установлено, что методическая подготовка будущего специалиста базируется на совокупности его методических знаний, умений, навыков, а также профессионально-значимых качествах личности. В системе методической подготовки наиболее эффективно реализуются основные направления педагогической деятельности учителя музыки: конструктивное, исполнительское, творческое, организационное, исследовательское.

Разработана структура методической подготовки будущего учителя музыки, которая предусматривает мотивационный, операционный и творческий компоненты. На основе данных компонентов критериями методической подготовки определены мотивационно-эмоциональный, конструктивно-познавательный, операционно-деятельностный и художественно-творческий. В соответствии с этими критериями у студентов было зафиксировано три уровня методической подготовки: низкий, средний и высокий.

В диссертации определено, что оптимизация методической подготовки будущих учителей музыки в процессе педагогической практики возможна при соблюдении таких педагогических условий: обеспечения методической направленности преподавания специальных дисциплин; формирования у студентов позитивной мотивации к осуществлению методико-практической деятельности; актуализации в процессе педагогической практики теоретических знаний студентов относительно методики проведения музыкально-воспитательной работы с учащимися; формирования у студентов адекватной самооценки уровня своей методической подготовки; активизации самостоятельности и творчества студентов в период педагогической практики; использования разнообразных форм и методов работы руководителей практики на основе индивидуального и дифференцированного подхода к студентам.

На основе выделенных педагогических условий была разработана экспериментальная методика их внедрения. Она предусматривала постепенное усложнение методико-практической деятельности будущих учителей музыки; включала в себя три взаимосвязанные направления, которые были обусловлены сущностью мотивационного, операционного и творческого компонентов методической подготовки студентов. Эти направления обеспечивали формирование интереса будущих специалистов к методико-практической деятельности; развитие умений и навыков осуществления данной деятельности, проявление рефлексивного отношения к ее результатам; активизацию самостоятельности и творческих качеств студентов, стимулирование у них потребности в методическом творчестве.

Экспериментальная методика реализовывалась как сквозная (в процессе осуществления взаимосвязи педагогической практики со специальными дисциплинами) и целостная (в процессе совершенствования методического руководства педагогической практикой).

Взаимосвязь педагогической практики со специальными дисциплинами осуществлялась путем овладения студентами умением методического анализа музыкальных произведений; выполнения системы практических заданий, построенных на школьном музыкальном материале; использования педагогами во время индивидуальных занятий методов моделирования и микрообучения.

Совершенствование методического руководства педагогической практикой обеспечивалось путем четкого планирования работы методиста и учителя музыки; использования лично ориентированного подхода к студентам; разнообразия тематики и форм проведения методических семинаров; разработки детальных планов-схем для проведения студентами анализа и самоанализа музыкально-воспитательной работы; привлечения практикантов к выполнению дифференцированных методических заданий с последующим обсуждением результатов этой работы на индивидуальных и групповых консультациях.

Сравнительный анализ количественных и качественных показателей экспериментальной и контрольной групп подтвердил, что предложенная методика является эффективной и обеспечивает оптимизацию методической подготовки будущих учителей музыки в процессе педагогической практики.

Ключевые слова: методическая подготовка, педагогическая практика, методико-практическая деятельность, педагогические условия, оптимизация методической подготовки.

Bodnaruk I.M. The pedagogical conditions of optimization of the future music teachers' methodical preparation in the process of pedagogical practice. – Manuscript.

The dissertation for the search of the scientific degree of a candidate of pedagogical science in speciality 13.00.02 – theory and methods of teaching music and musical education. – National M.P. Dragomanov Pedagogical University, Kyiv, 2006.

In the dissertation one can find the theoretical generalization of the problem of optimization of the methodical preparation of the future music teachers in the high educational institutions, and here is also motivated a new approach to its decision in the process of the pedagogical practice. Here was rendered the concrete essence of the pedagogical practice and distinguished its place in the system of the students' methodical preparation. The structure and criterions of the methodical preparation of the future music teacher are revealed, the complex of the pedagogical conditions is revealed and approbated for ensuring the optimum nature of the methodical preparation of the future music teachers in the process of the pedagogical practice.

Key words: methodical preparation, pedagogical practice, methodological and practical activity, pedagogical conditions, optimization of methodical preparation.

Підписано до друку 26.12.2005 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 615
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м.Київ, вул. Пирогова, 9
Друкарня НПУ імені М.П. Драгоманова.
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-26

453238

АВ.

АВ 66.043

Мист.

40

МИСТ